

УДК 347.965.9

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА АДВОКАТА В КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОЧИНСТВІ

FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF LAWYER IN THE CONSTITUTIONAL PROCEEDINGS

Заборовський В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права*

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Жежихова М. (Řeřichová Martina),

адвокат,

*кандидат юридичних наук, доцент
Університету імені П.Й. Шафарика
(м. Кошице, Словацька Республіка)*

У статті досліджуються особливості правового становища адвоката в конституційному судочинстві, де він здійснює свою процесуальну діяльність у формі представництва. Робиться висновок про необхідність існування саме інституту кваліфікованих представників, які б забезпечували належну реалізацію прав і законних інтересів особи в конституційному судочинстві. Вказується на те, що український законодавець не приділяє належної уваги правовому статусу адвоката під час здійснення конституційного судочинства, суттю якого є забезпечення конституційної законності, а саме верховенства та прямої дії норм Конституції.

Ключові слова: адвокат, статус адвоката, адвокатська діяльність, конституційне судочинство, представництво.

В статье исследуются особенности правового положения адвоката в конституционном судопроизводстве, где он осуществляет свою процессуальную деятельность в форме представительства. Делается вывод о необходимости существования именно института квалифицированных представителей, обеспечивающих надлежащую реализацию прав и законных интересов лица в конституционном судопроизводстве. Указывается на то, что украинский законодатель не уделяет должного внимания правовому статусу адвоката при осуществлении конституционного судопроизводства, сутью которого является обеспечение конституционной законности, а именно верховенства и прямого действия норм Конституции.

Ключевые слова: адвокат, статус адвоката, адвокатская деятельность, конституционное судопроизводство, представительство.

In this article the author examines the peculiarities of legal counsel position in the constitutional proceedings, where it carries out its activities in the form of procedural representation. The conclusion about the necessity of the existence of the institute is qualified representatives to ensure proper implementation of the rights and legitimate interests of persons in the constitutional proceedings. It is pointed out that the Ukrainian legislator does not pay enough attention to the legal status of a lawyer in the exercise of constitutional justice, the essence of which is to ensure the constitutional legality, namely the supremacy and direct effect of the norms of the Constitution.

Key words: lawyer, lawyer status, lawyer activity, constitutional proceedings, representation.

Актуальність теми. В одній із наших попередніх праць ми відзначали те, що «за значенням і обсягом центральне місце займає процесуальна форма діяльності адвоката» [1, с. 361]. Така процесуальна форма діяльності адвоката реалізується, зокрема, шляхом виконання адвокатом однієї з основних своїх функцій щодо надання професійної правничої (правової) допомоги як представництво інтересів клієнта в тому числі й у конституційному судочинстві. Необхідність у дослідженні правового статусу адвоката в конституційному судочинстві полягає в тому, що воно «в порівнянні з більш звичним для адвокатів кримінальним, цивільним, арбітражним або адміністративним процесом має суттєві особливості, які значною мірою визначають специфіку діяльності адвоката, що бере участь в конституційних справах» [2, с. 235–236]. Це насамперед обумовлено тим, що конституційне провадження має велике значення для утвердження режиму конституційної законності,

оскільки «способи ефективного захисту прав громадян безпосередньо пов'язані з рівнем правової культури і законності, на які Конституційний Суд може мати значний вплив» [3, с. 223]. Така необхідність виявляється і в тому, що «особливість положення Конституційного Суду в системі судової влади та своєрідність здійснюваного ним правосуддя накладають певний відбиток на статус адвоката як учасника конституційного судочинства» [4, с. 144].

Аналіз наукових публікацій. Проблема визначення особливостей правового становища адвоката в конституційному судочинстві була предметом досліджень багатьох науковців. Серед вчених, які досліджували окремі аспекти даної проблеми, доцільно виокремити праці В.М. Буробіна, Т.В. Варфоломєєвої, А.О. Власова, Е.М. Дидік С.В. Нарутто, М. Б. Смоленського, Є.Г. Тарло, С.О. Халатова, О.В. Чаптікова І.С. Яртіх та інших. Разом із тим більшість досліджень харак-

теризуються певною фрагментарністю, а тому сьогодні залишається достатня кількість дискусійних моментів у даній сфері.

Метою статті є аналіз правового статусу адвоката в аспекті виконання ним функції представництва під час здійснення конституційного судочинства. Основними завданнями автори ставлять перед собою такі: проаналізувати правове становище адвоката під час виконання ним такого виду своєї професійної діяльності, як представництво в конституційному судочинстві, та на основі проведеного аналізу визначити особливості та недоліки в правовому регулюванні процесуальної діяльності адвоката-представника в конституційному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Видом процесуальної діяльності адвоката є також його участь під час здійснення конституційного судочинства. Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 1 і п. 6 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [5] таку свою процесуальну діяльність він здійснює у формі представництва.

Особливість конституційного судочинства полягає в тому, що «Конституційний Суд не ставить своїм завданням встановлення фактичних обставин справи, займаючись цим тільки в тій мірі, у якій ці обставини можуть вплинути на оцінку конституційності оспорю-

ваного закону або окремих його положень. Тому завдання адвоката обмежується в цьому питанні наведенням переконливості правової та наукової аргументації своєї позиції, спробою допомогти Суду знайти оптимальне науково обґрунтоване рішення» [6, с. 101].

Під час здійснення своєї представницької діяльності в конституційному процесі адвокат повинен враховувати й те, що «захист конституційних прав і свобод у конституційному процесі реалізується не тільки через відстоювання прав конкретної людини, а й у формі захисту прав і свобод усіх осіб, стосовно яких може бути застосований оспорюваний правовий акт, тобто завжди захищаються публічні інтереси» [7, с. 205]. Крім цього, особливість конституційного провадження полягає в «його меншій нормативній урегульованості в порівнянні з цивільним, арбітражним, кримінальним судочинством, у яких відступ від процесуальних норм тягне скасування судового рішення» [8, с. 1629].

Ми поділяємо зазначену позицію, оскільки конституційне судочинство позбавлене власного процесуального кодексу, а порядок його здійснення закріплений в положеннях Закону України «Про Конституційний Суд України» [9], який, на жаль, значну кількість процесуальних питань щодо здійснення консти-

туційного провадження залишив без належного врегулювання.

Усе це вказує на суттєву ускладненість конституційного провадження в порівнянні з іншими видами проваджень, а отже, на нашу думку, на необхідність існування саме інституту кваліфікованих представників, які б забезпечували належну реалізацію прав і законних інтересів особи, яку вони представляють під час здійснення конституційного судочинства. З таких самих позицій виходить і В.М. Буробін, який зазначає: «Ураховуючи високу складність конституційного судового контролю як із змістовної, так і з процесуальної точки зору, роль адвоката як висококваліфікованого юриста у спорах, які розглядаються Конституційним Судом і особливо за скаргами громадян на порушення їхніх конституційних прав і свобод, має велику значущість, і з часом вона буде тільки зростати» [2, с. 235].

Поділяє таку точку зору й Е.М. Дідик, яка звертає увагу на те, що «складність конституційно-правової оцінки оспорюваних актів не дає заявникам змогу захистити свої права належним чином, не вдаючись до допомоги професіоналів. У конституційному судочинстві розглядаються справи, що пройшли багато судових інстанцій. Тому для забезпечення повноцінної участі в змагальному процесі, реального та рівного доступу до правосуддя сторони

потребують кваліфікованої юридичної допомоги для ведення своєї справи» [10, с. 4].

На жаль, український законодавець не враховує вищевказану особливість конституційного провадження, оскільки в Законі України «Про Конституційний Суд України» відсутні будь-які кваліфікаційні вимоги до таких представників. Так, відповідно до положень ч. 1 ст. 55 вказаного Закону до учасників конституційного провадження, зокрема, віднесено суб'єктів права на конституційне подання та конституційне звернення, а також їхніх представників. Не встановлені такі вимоги й в положеннях Закону, які врегульовують порядок реалізацій подання (звернення) до Конституційного Суду України. П. 2 ч. 2 ст. 39 і п. 2 ч. 2 ст. 42 Закону України «Про Конституційний Суд України» встановлюються тільки вимоги, за якими в конституційному поданні (зверненні) повинні зазначатися лише відомості про представника за законом або уповноваженого за дорученням.

На нашу думку, тут заслуговує на увагу досвід тих країн, у законодавстві яких встановлюються певні кваліфікаційні вимоги для представників в конституційному судочинстві. Так, відповідно до ст. 29 Закону Чеської Республіки «Про Конституційний Суд» [11] від 16 червня 1993 року представником учасника в

провадженні в Конституційному суді Чеської Республіки (Ústavním soudu) може бути тільки адвокат, до того ж учасник може мати тільки одного представника. Більш жорсткі кваліфікаційні вимоги до представників в конституційному провадженні встановлює румунський законодавець, який у п. 5 ст. 30 Закону «Про організацію та функціонування Конституційного Суду» [12] від 18 травня 1992 року вказує на те, що сторони можуть бути представлені лише адвокатами, які мають право виступати перед Верховним судом касації та правосуддя. Крім цього, зазначає Е.М. Дідик, «враховуючи специфіку конституційного судочинства, законодавці ряду країн передбачили, що адвокат є обов'язковим представником заявника в даному виді судочинства. Наприклад, в Австрії, Азербайджані, Італії, Польщі, Словаччині, Франції, Чехії, Швейцарії та ін.» [8, с. 1627].

Дещо лояльнішими, наприклад, є російський та німецький законодавці, які право на здійснення представництва в конституційному провадженні надають не тільки адвокатам, але й іншим наперед визначеним категоріям суб'єктів. Зокрема, у ч. 2 ст. 53 Федерального конституційного закону «Про Конституційний Суд Російської Федерації» [13] від 27 липня 1994 року № 1 ФЗК передбачено, що представниками сторін можуть бути адвокати або особи,

які мають вчений ступінь із юридичної спеціальності, повноваження яких підтверджуються відповідними документами. Представником у конституційному судочинстві за законодавством Німеччини, крім адвоката, може бути й викладач права в державному університеті або визнаного державою університету країни – члена ЄС (ст. 22 Закону «Про Федеральний конституційний суд» від 3 грудня 1951 року [14]).

На підставі вищевикладеного, а також враховуючи вищевказану «специфіку і особливу складність справ, що розглядаються Конституційним Судом» [15, с. 163], вважаємо за необхідне в національному законодавстві закріпити норму, за якою представником суб'єкта права на конституційне подання (звернення) може бути тільки адвокат. На нашу думку, лише такий стан речей забезпечить належний рівень реалізації прав і законних інтересів вказаного суб'єкта під час здійснення конституційного судочинства. Крім цього, таке положення відповідатиме Рекомендації, яка вироблена в межах III робочої групи «Доступ до конституційного правосуддя» семінару ОБСЄ з людського виміру «Конституційне правосуддя» [16] щодо введення в державах-учасницях вимоги обов'язкової участі адвоката в конституційному судочинстві.

Тож позитивною є позиція українського законодавця, яким було внесено

зміни до Конституції України (щодо правосуддя) [17] (набули чинності 30 вересня 2016 року), зокрема, щодо того, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення (ст. 131-2 Конституції). Цією статтею фактично встановлюється монополія адвокатури на захист від кримінального обвинувачення та представництво іншої особи в суді (різновидом якого, по суті, є й представництво в Конституційному суді), про що тривалий час на політичному рівні та українській літературі йшла жвава дискусія.

Потрібно врахувати, що в переліжних положеннях до Конституції (п. 11) закріплюється поетапний механізм запровадження такої монополії. Так, представництво виключно адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року. Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року. На жаль, поза увагою українського законодавця залишилося конституційне судочинство, що певною мірою ускладнює процедуру реалізації конституційної норми щодо представництва особи в суді виключно професійним представником тобто адвокатом.

Крім відсутності кваліфікаційних вимог щодо особи представника в конституційному провадженні, український законодавець, на відміну, наприклад, від російського законодавця, не встановлює навіть приблизного переліку його процесуальних прав та обов'язків. Не отримав чіткого врегулювання й порядок посвідчення повноважень такого представника. Лише буквальный аналіз окремих положень Закону України «Про Конституційний Суд України» (п. 2 ч. 2 ст. 39, п. 2 ч. 2 ст. 42, ч. 4 ст. 54) та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ч. 3 ст. 26) дає можливість дійти до висновку, що таке представництво повинно здійснюватися на підставі доручення.

Досліджуючи питання про правовий статус представника в конституційному судочинстві, слід відзначити те, що ч. 3 ст. 71 Закону України «Про Конституційний Суд України» передбачено положення, за яким суб'єкти права на конституційне подання мають право призначити до трьох представників для участі в розгляді справи. Цікавою є позиція С.В. Нарутто, яка вказує, що оптимальним є варіант участі у справі не менше двох представників, один із яких є фахівцем у сфері конституційного судочинства та має досвід представлення інтересів заявника у Конституційному Суді, а інший є фахівцем у галузі законодавства, до

якої належить оскаржуваний закон [18, с. 186].

У цьому разі потрібно врахувати й правову позицію Конституційного Суду України, яка втілена в його Ухвалі від 31 травня 2011 року № 15-у/2011 [19] та у якій він приходить до висновку, що конституційне звернення має бути внесене особою, яка є суб'єктом відповідних конституційних прав і свобод та має підстави стверджувати про їх порушення або можливість порушення внаслідок неоднозначного застосування норм Конституції або законів України судами України, іншими органами державної влади, а тому прагне отримати офіційну інтерпретацію норм, які були застосовані для розв'язання спірних правовідносин із метою забезпечення реалізації чи захисту своїх прав і свобод. Таким чином, було визначено коло суб'єктів права на конституційне звернення і не передбачено передачу права на його внесення іншим особам. На підставі такої Ухвали в Методичних рекомендаціях для громадян, іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб з питань діяльності Конституційного Суду України [20] (розміщені на офіційному сайті Суду) зазначається, що конституційне звернення за своїм підписом вносить особа, чий права порушено, а у тексті звернення вона визначає свого представника, якому доручає представляти свої інтер-

еси в конституційному провадженні в Конституційному Суді України (підтверджує такі його повноваження шляхом доручення відповідного документу (довіреності, доручення, договору про надання правової допомоги тощо) або його копії). Таким чином, адвокат наділяється тільки правом представляти інтереси суб'єктів права на конституційне звернення, але позбавлений права ініціювати розгляд у Конституційному Суді України в інтересах таких осіб.

В аспекті розкриття питання щодо правового статусу адвоката під час здійснення конституційного судочинства слід звернути увагу на позицію науковців, які вказують на недолік законодавства, що полягає у невключенні до безпосередніх суб'єктів права на конституційне подання (звернення) адвокатів та адвокатури зокрема. Такий стан речей, як зазначає А.О. Власов «обмежує адвокатську спільноту в доступі до правосуддя, недооцінює і необґрунтовано принижує дуже важливий в правовій державі правозахисний орган» [21, с. 12]. Ми погоджуємося з позицією науковця, оскільки відповідно до Конституції України на адвокатуру покладається обов'язок щодо надання професійної правничої (правової) допомоги, а тому не можна недооцінювати її роль в суспільстві. Враховуючи вказане, ми вважаємо за можливе додання до

переліку суб'єктів права на конституційне подання з питань прийняття рішень Конституційним Судом України щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим й адвокатської спільноти, зокрема делегувавши здійснення такого права Раді адвокатів України.

Висновки. Отже, видом процесуальної діяльності адвоката є також його участь під час здійснення конституційного судочинства. Як ми уже зазначали, відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 1 і п. 6 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» таку свою процесуальну діяльність він здійснює у формі представництва. Ми поділяємо позицію українського законодавця, який таку форму діяльності адвоката визначив як представ-

ництво, оскільки ключовою його функцією в конституційному провадженні, на нашу думку, є саме забезпечення реалізації прав і обов'язків особи, інтереси якої він представляє. Тут ми дотримуємося точки зору О.В. Чаптикова, який зазначає, що «представництво в конституційному судочинстві є частиною комплексного загального процесуального інституту представництва» [22, с. 25]. Враховуючи вказане, можна прийти до висновку, що український законодавець не приділяє належної уваги правовому статусу адвоката під час здійснення конституційного судочинства, суттю якого, як зазначає В.М. Буробін, є «забезпечення верховенства та прямої дії Конституції, обмеження влади, захист прав і свобод особистості шляхом дослідження та тлумачення правових норм, головним чином із позицій відповідності їх положенням Основного закону країни» [2, с. 235].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заборовський В.В. Правова природа процесуальної та непроцесуальної форми діяльності адвоката щодо надання правової допомоги / В.В. Заборовський // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 1. – С. 358–362. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pap.in.ua/1_2016/108.pdf.
2. Адвокатская деятельность : [учебно-практ. пособие] / [под общ. ред. В.Н. Буробина]. – 2-е изд., перераб. и допол. – М. : «ИКФ «ЭКМОС», 2003. – 624 с.
3. Тарло Е.Г. Проблемы профессионального представительства в судопроизводстве России : дис. ... доктора юридических наук : спец. 12.00.09, 12.00.11, 12.00.15 / Е.Г. Тарло. – М., 2004. – 460 с.
4. Яртых И.С. Адвокатура и власть / И.С. Яртых. – М. : Издательство «Юрлитинформ», 2003. – 176 с.

5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – Ст. 17.
6. Смоленский М.Б. Адвокатская деятельность и адвокатура Российской Федерации / М.Б. Смоленский. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2004. – 256 с.
7. Адвокатура в России : [учебник для вузов] / [под ред. Л.А. Демидовой, В.И. Сергеева]. – 3-е изд., стер. – М. : ЗАО Юстицинформ, 2006. – 576 с.
8. Дидык Э.М. Представительство адвокатом интересов доверителя в конституционном судопроизводстве / Э.М. Дидык // Актуальные проблемы российского права. – 2013. – № 12. – С. 1625–1633.
9. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
10. Дидык Э.М. Понятие и значение института судебного представительства адвокатом интересов доверителя в конституционном судопроизводстве / Э.М. Дидык // Адвокатская практика. – 2014. – № 3. – С. 3–8.
11. Zákon o Ústavním soudu ze dne 16 června 1993 № 182/1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-182>.
12. Privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale : Lege din 18 mai 1992 № 47 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ccr.ro/Legea-nr-471992>.
13. О Конституционном Суде Российской Федерации : Федеральный конституционный закон от 27 июля 1994 года № 1-ФЗК // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1994. – № 13. – Ст. 1447.
14. Gesetz über das Bundesverfassungsgericht (BVerfGG) aus 01.08.1959 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bverfgg/gesamt.pdf>.
15. Халатов С.А. Проблемы представительства в гражданском судопроизводстве : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / С.А. Халатов. – Екатеринбург, 2000. – 191 с.
16. Конституционное правосудие : краткий сводный отчет семинара ОБСЕ по человеческому измерению (г. Варшава, 14–16 мая 2008 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osce.org/ru/odihr/33162?download=true>.
17. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 25 листопада 2015 року № 3524 // Голос України. – 2016. – № 118.
18. Нарутто С.В. Обращение граждан в Конституционный Суд Российской Федерации : [научно-практ. пособие] / С.В. Нарутто. – М. : Норма: Инфра-М, 2011. – 352 с.
19. Ухвала Конституційного Суду України від 31 травня 2011 року № 15-у/2011 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Пономарьова Сергія Сергійовича щодо офіційного тлумачення положень ч. 1 ст. 148 Кодексу законів про працю України // Вісник Конституційного суду України. – 2011. – № 6. – Ст. 163.
20. Методичні рекомендації для громадян, іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб з питань діяльності Конституційного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/publish/article/304267>.
21. Власов А.А. Конституционное правосудие и право адвоката на запрос (организационный и процессуальный аспекты) / А.А. Власов // Ученые труды Российской Академии адвокатуры и нотариата. – 2013. – № 1. – С. 10–12.
22. Чаптыков А.В. Субъекты права на обращение в Конституционный суд Российской Федерации: проблемы теории и практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / А.В. Чаптыков. – Томск, 2007. – 27 с.